

УДК 376.112.4

МРНТИ 14.25.09

А.Ж.Калыкбаева¹, С.Абдуваханова²

¹PhD, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Алматы

²7M01908 - Аутизм спектрі бұзылыстары бар балаларды қолдау" мамандығы бойынша 2-курс магистранты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

АУТИСТИК СПЕКТРІ БҰЗЫЛҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ӨЗІНЕ-ӨЗІ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА НЕВЕРБАЛЬДІ НҰСҚАУЛАРДЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа: Мақалада аутистік спектрі бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыру үдерісіндегі неverbальді нұсқаулардың рөлі қарастырылады. Зерттеу барысында АСБ бар балалардың күнделікті тұрмыстық әрекеттерді орындауда жиі қиындықтарға тап болатыны, соның ішінде моторлық координацияның бұзылыстары, сенсорлық ерекшеліктері және тілдік-коммуникативтік шектеулер негізгі кедергі болатыны анықталады. Авторлар неverbальді құралдардың (визуалды кестелер, пиктограммалар, жесттер, модельдеу) балалардың нұсқауларды қабылдау және орындау қабілеттерін арттырудағы тиімділігін негіздейді. Сонымен қатар, мақалада жеке бағдарланған педагогикалық қолдаудың маңыздылығы мен поэтапты оқыту әдістері сипатталады. Зерттеу нәтижелері тәрбиешілерге, арнайы педагогтерге және ата-аналарға АСБ бар балалардың дербестік дағдыларын дамытуда практикалық көмек бола алады.

Мақала нәтижелері неverbальді нұсқаулардың аутизм спектрі бұзылған балалардың өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын жетілдірудегі маңыздылығын және түзету педагогикасының тәжірибесінде кеңінен қолдану қажеттілігін дәлелдейді.

Кілттік сөздер: өзін-өзі күту дағдылары, неverbальді нұсқаулар, аутизм, аутистік спектр бұзылысы, АСБ бар балалар.

А.Ж.Калыкбаева¹, С.Абдуваханова²

¹PhD, старший преподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы

²Магистрант 2 курса обучения специальности 7M01908- Сопровождение детей с расстройством аутистического спектра, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы

РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНЫХ ИНСТРУКЦИЙ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКОВ САМООБСЛУЖИВАНИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА (РАС)

Аннотация: В статье рассматривается роль невербальных инструкций в процессе формирования навыков самообслуживания у детей дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра (РАС). В ходе исследования установлено, что дети с РАС часто сталкиваются с трудностями при выполнении повседневных бытовых действий, что связано с нарушениями моторной координации, сенсорными особенностями и ограничениями в речевой и коммуникативной сфере. Авторы обосновывают эффективность использования невербальных средств (визуальных расписаний, пиктограмм, жестов, моделирования) для повышения способности детей воспринимать и выполнять инструкции. Кроме того, в статье подчеркивается значение индивидуально ориентированной педагогической поддержки и поэтапного обучения. Результаты исследования могут служить практическим руководством для воспитателей, специалистов по коррекционной педагогике и родителей в развитии самостоятельности у детей с РАС. Выводы статьи доказывают значимость использования невербальных инструкций в

совершенствовании навыков самообслуживания у детей с аутизмом и необходимость их широкого применения в практике коррекционной педагогики.

Ключевые слова: навыки самообслуживания, невербальные инструкции, аутизм, расстройства аутистического спектра, дети с РАС.

A.Zh. Kalykbaeva¹, A.S. Abduvakhapova²

¹PhD, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty

²1st-year Master's student in the specialty 7M01908 – “Support for Children with Autism Spectrum Disorders”, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty

THE ROLE OF NONVERBAL INSTRUCTIONS IN THE DEVELOPMENT OF SELF-CARE SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS (ASD)

Abstract: The article explores the role of nonverbal instructions in the process of developing self-care skills in preschool children with autism spectrum disorders (ASD). The study reveals that children with ASD often face difficulties in performing everyday tasks due to motor coordination impairments, sensory peculiarities, and limitations in speech and communication. The authors substantiate the effectiveness of using nonverbal tools (such as visual schedules, pictograms, gestures, and modeling) to enhance the children's ability to understand and follow instructions. The article also highlights the importance of individualized pedagogical support and step-by-step teaching methods.

The research findings can serve as practical guidance for educators, special education professionals, and parents in fostering independence among children with ASD. The conclusions of the article demonstrate the significance of using nonverbal instructions to improve self-care skills in autistic children and emphasize the need for their widespread application in correctional pedagogy.

Keywords: self-care skills, nonverbal instructions, autism, autism spectrum disorders, children with ASD.

Қысқашы. Мектеп жасына дейінгі балаларды дербес өмірге даярлауда ең маңызды міндеттердің бірі – өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Өзіне-өзі қызмет көрсету дағдылары – бұл баланың күнделікті өмірдегі негізгі қажеттіліктерін өз бетімен орындауға мүмкіндік беретін дағдылар жиынтығы: тамақтану, киіну, жуыну, дәретхананы пайдалану, заттарды жинау және басқа да тұрмыстық іс-әрекеттер. Мұндай дағдылардың дамуы моторлық, когнитивтік және әлеуметтік компоненттерді қамтиды және баланың қоғамда дербес өмір сүруі үшін аса маңызды болып саналады.

Аутистік спектрі бұзылыстары (АСБ) бар балалар өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын меңгеруде белгілі қиындықтарға тап болады. Бұл балаларда еліктеу қабілетінің шектеулі болуы, әлеуметтік өзара әрекеттестік пен вербалды емес сигналдарды түсінудегі қиындықтар, сенсорлық сезімталдықтың жоғары болуы, моторлық координацияның жеткіліксіздігі сияқты факторлар байқалады. Нәтижесінде, қарапайым тұрмыстық әрекеттерді орындау баланың өздігінен мүмкін болмауы мүмкін және оған қосымша мамандардың, ата-аналардың қолдауы қажет болады[1].

Ғалымдар атап өткендей, әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды дамыту тек баланың күнделікті тұрмыста дербес әрекет етуін қамтамасыз етпей, сонымен қатар оның әлеуметтік бейімделуіне, өзіне сенімділігін арттыруға және басқа балалар мен ересектермен тиімді қарым-қатынас жасауға ықпал етеді. Л.М. Шипицына әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды үйдегі және үйден тыс ортада қолданылатын дағдылар деп бөледі: дүкенде бағдарлану, жол қауіпсіздігі, көшедегі және көліктегі тәртіп, үйде гигиеналық дағдылар, киіну және шешіну, үстел басында өз-өзіне қызмет көрсету және үй шаруасын орындау. АСБ бар балалардың өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамыту мәселелері Е.Р. Баенская, В.М. Башина, М.М. Либлинг, С.А. Морозова, О.С. Никольская, А.Г. Ayres, Stanley Greenspan, Ivar Lovaas, Eric Schopler және басқа да ғалымдардың еңбектерінде кеңінен қарастырылған[2-3].

АСБ бар балаларға осы дағдыларды үйретуде невербальді нұсқаулардың рөлі ерекше маңызды болып табылады. Невербальді нұсқаулар – бұл сөзсіз берілетін ақпарат түрі, баланы әрекетті дұрыс орындауға бағыттайтын құралдар: ым-ишаралар, визуалды кестелер мен пиктограммалар, модельдеу, қимыл-қозғалыс арқылы қолдау, бейне материалдар. Зерттеулер көрсеткендей, визуалды қолдаулар мен бейне үлгілер балаларға жаңа дағдыларды тез меңгеруге, әрекеттерді автоматтандыруға, әлеуметтік өзара әрекеттестікті арттыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, АСБ бар мектеп жасына дейінгі балалардың өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыруда невербальді нұсқауларды жүйелі қолдану – олардың дербестігін, сенімділігін және әлеуметтік бейімделуін қолдауда тиімді әдіс болып табылады. Бұл әдістің қолданылуы педагогтарға, ата-аналарға және мамандарға балалардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, мақсатты, құрылымдық және нәтижелі оқыту процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу материалдары және нәтижелері

Өзіне-өзі қызмет көрсету дағдылары мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларында еңбек тәрбиесі мен мәдени-гигиеналық тәрбиенің маңызды бөлігі ретінде қарастырылады. Бағдарламаларда балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес гигиеналық және тұрмыстық дағдыларды кезең-кезеңімен қалыптастыру көзделеді. Ерте және кіші мектепке дейінгі жаста бұл дағдылар анағұрлым табысты қалыптасады, ал кейінгі кезеңдерде оларды бекіту және кеңейту қажет[4-5].

О.С. Никольская төрт түрлі балалар аутизмі моделін сипаттайды. Бұл модельдерді аутизмнің тереңдігі мен сипаты, баланың қоршаған ортамен өзара әрекеттесудегі белсенділігі, таңдаушылығы мен мақсаттылығы, ерікті ұйымдастыру қабілеті, «мінез-құлық мәселелерінің» ерекшелігі, әлеуметтік байланыстарға қолжетімділік, психикалық функциялардың даму деңгейі мен формалары (олардың бұзылу және деформация дәрежесі) бойынша ажыратады. Әрбір модельге байланысты өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларын меңгеруде кездесетін қиындықтар да әртүрлі болады. Бұл тұрғыда балаларға жеке көзқарас пен оқыту стратегияларын таңдау өте маңызды, әсіресе невербальді нұсқауларды қолданғанда, себебі олар баланың өз мүмкіндіктеріне сай әрекет етуін қамтамасыз етеді [6].

АСБ бар балаларда өзіне-өзі қызмет көрсету дағдылары өздігінен және спонтанды түрде қалыптаспайды. Мұндай балаларға арнайы ұйымдастырылған, құрылымды және жүйелі оқыту қажет. Қиындықтардың себептері әртүрлі болуы мүмкін: қимыл-қозғалыс бұзылыстары, ұсақ моториканың дамымауы, сенсорлық ерекшеліктер, ерікті зейіннің төмендігі, қорқыныштар және әлеуметтік өзара әрекеттесудің шектеулілігі. Сонымен қатар, АСБ бар балалар жаңа дағдыларды белгілі бір жағдайға байланысты меңгеріп, оны басқа ортаға көшіруде қиындықтарға тап болады.

Осыған байланысты АСБ бар балаларды оқытуда вербалды нұсқаулардан гөрі невербальді нұсқауларды қолдану анағұрлым тиімді болып табылады. Невербальді нұсқаулар – бұл сөзсіз берілетін, көрнекі және әрекеттік қолдаулар жүйесі. Оларға ым-ишаралар, визуалды кестелер мен пиктограммалар, әрекетті модельдеу, қимыл-қозғалыс арқылы бағыттау, бейнематериалдар жатады.

Невербальді нұсқаулардың артықшылығы – ақпаратты нақты, көрнекі және құрылымды түрде ұсынуында. АСБ бар балалардың көпшілігі вербалды ақпаратты қабылдауда қиындық көреді, ал визуалды және әрекеттік қолдаулар олардың қабылдау ерекшеліктеріне сәйкес келеді. Мысалы, әр әрекеттің кезеңдерін сурет арқылы көрсету (қол жуу: суды ашу – сабын жағу – шаю – сүрту) тапсырманы түсінуді жеңілдетеді және әрекеттің бірізділігін сақтауға көмектеседі.

Өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыруда қолданылатын тиімді невербальді стратегияларға кезеңдік визуализация, task analysis әдісі, видео модельдеу, қимыл арқылы үйрету және PECS жүйесін пайдалану жатады. Бұл тәсілдер баланың әрекетті дұрыс

орындауын ғана емес, сонымен қатар дағдының автоматтануына және басқа жағдайларда қолданылуына ықпал етеді.

Зерттеулер визуалды және басқа да невербальді қолдауларды қолдану АСБ бар балаларда дағдыларды меңгеру жылдамдығын арттыратынын, әрекеттердің автоматтануына жағдай жасайтынын және әлеуметтік өзара әрекеттің белсенділігін жоғарылататынын көрсетеді. Визуалды қолдаулар баланың зейінін шоғырландыруға, мінез-құлқын реттеуге және қауіпсіздік сезімін қалыптастыруға көмектеседі.

АСБ бар балалармен жұмыс барысында психологиялық жайлылықты қамтамасыз ету ерекше маңызды. Қорқыныштар мен мазасыздық жаңа дағдыларды меңгеруге кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан оқыту үдерісі қолдау мен ынталандыруға негізделуі, бала үшін жағымды және қауіпсіз ортада ұйымдастырылуы тиіс [7-8].

Балаларды диагностикалау барысында біз келесі әдістерді қолдандық:

- сұхбат жүргізу;
- бақылау;
- сауалнама жүргізу.

Қазіргі таңда балалардағы аутизмді диагностикалауға арналған көптеген әдістемелер бар. Біздің мақсатымыз – тек аутизмді бар баланы диагностикалау емес, оның эмоциялық реттелу деңгейін және эмоционалдық сферасының ерекшеліктерін анықтау. Бұл баланың қоршаған ортамен өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін бағалауға, сондай-ақ қазіргі уақытта оның өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларының даму деңгейін және болашақта олардың одан әрі дамуы мен меңгерілу перспективаларын анықтауға мүмкіндік береді.

Осы мақсатта біз келесі диагностикалық әдістемелерді таңдадық және қолдандық:

1. Ерте жастағы балалар аутизмін диагностикалау әдістемесі (авторлары: К.С. Лебединская, О.С. Никольская);
2. Өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау (авторлары: М.К. Бардышевская, В.В. Лебединский).

Сонымен қатар, баланың қоршаған ортамен өзара әрекеттесу мүмкіндігін бағалаумен қатар, оның өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларының даму деңгейін анықтау маңызды болды. Сол үшін ата-аналарға арналған сауалнама (Е.А. Соломахина және И.А. Острейкова материалдары негізінде) таңдалып, біздің зерттеу мақсаттарына сәйкес бейімделді [9-10].

Өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында біз ата-аналармен әңгімелесу жүргіздік, сондай-ақ балалармен жеке жұмыс барысында дағдыларды тестілеу өткіздік. Бұл тестілеу алдын ала әзірленген протоколдарға сәйкес жүргізілді.

Кесте 1. «Өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау»

Дағды	Балл 1	Балл 2
Жеке гигиена ережелері		
Жуынады	2	2
Тісін тазалайды	1	2
Тамақ ішер алдында қолын жуады	1	2
Дәретханадан кейін қолын жуады	1	2
Астыңғы киімін ауыстырады	1	1
Жеке гигиена құралдарын пайдалану		
Сүлгі	2	2
Тіс щеткасы	1	2
Тіс пастасы	1	2
Шампунь	1	0
Сабын	2	2
Мұрын орамалы	1	2
Дәретхана қағазы	2	2
Ас үй ыдыстарын пайдалану		
Қасық	2	1

Шанышқы	2	0
Пышак	1	0
Таба	2	2
Шашы	2	2
Тәртіп дағдылары		
Киімнің тазалығын қадағалайды	0	1

Әдістемелер арқылы алынған деректерді талдау нәтижесінде біз балалардың ерекшеліктерін, оның ішінде өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларының деңгейін анықтадық және балаларға сипаттама жасадық.

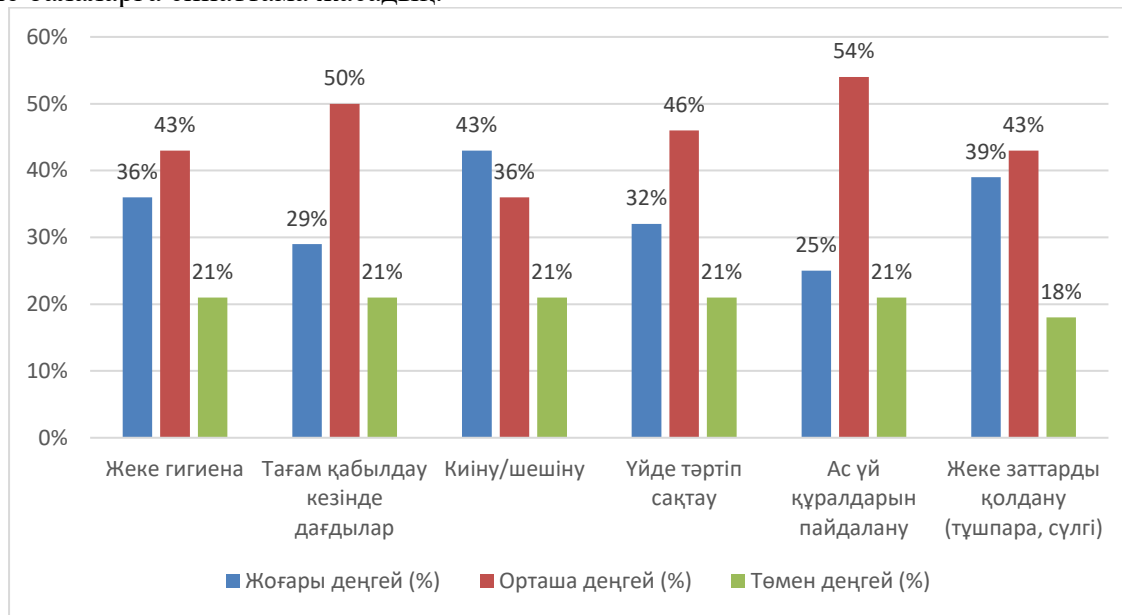

Диаграмма 1. Өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау

- Жеке гигиена:** Балалардың шамамен 36%-ы жоғары деңгейде гигиеналық дағдыларға ие, 43%-ы орташа деңгейде, ал 21%-ында төмен деңгей байқалады. Бұл көрсетеді, көпшіліктің негізгі дағдылары қалыптасқанымен, толық автоматтанған емес.
- Тағам қабылдау кезінде дағдылар:** Балалардың 29%-ы тағам қабылдау дағдыларын жоғары деңгейде меңгерген, 50%-ы орташа деңгейде, 21%-ында төмен. Орташа деңгейдегі балалардың көптігі тағам қабылдау дағдыларын одан әрі дамытуды қажет етеді.
- Киіну/шешіну:** 43% жоғары деңгейде, 36% орташа, 21% төмен. Бұл өздігінен киіну және шешіну дағдылары салыстырмалы түрде жақсы дамығанын көрсетеді.
- Үйде тәртіп сақтау:** 32% жоғары деңгейде, 46% орташа, 21% төмен. Орташа деңгейдегі балалардың басым болуы тәртіп дағдыларын дамыту үшін қосымша қолдауды қажет етеді.
- Ас үй құралдарын пайдалану:** 25% жоғары, 54% орташа, 21% төмен. Орташа деңгейдегі балалардың көптігі құралдарды қолдануда толық сенімді емес екенін көрсетеді.
- Жеке заттарды қолдану (тұшпара, сүлгі):** 39% жоғары деңгейде, 43% орташа, 18% төмен. Бұл көрсеткіштер балалардың жеке заттарды қолдануда салыстырмалы түрде жақсы дамығанын көрсетеді.

Қорытынды: Диаграмма көрсеткендей, балалардың көпшілігі өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларында орташа деңгейде. Жоғары деңгейде дағдылары қалыптасқан балалар аз, ал төмен деңгейдегі балалар да бар. Бұл нәтижелер индивидуалды коррекциялық жұмыс жүргізудің маңызды екенін көрсетеді, әсіресе тағам қабылдау мен ас үй құралдарын қолдану дағдыларын жетілдіру үшін.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бар дағдыларды табысты бекіту және болашақта жаңа дағдыларды дамыту үшін әртүрлі түрдегі және көлемдегі көмек қажет. Ең маңыздысы – түзету жұмысының жеке ерекшеліктеріне бейімделуі.

Кесте 2. Өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамытуға арналған жеке түзету бағдарламасын әзірлеу (бір бала мысалында)

Бағдарламаның бөлімдері	Мазмұны	Әдістер / құралдар
Бағдарламаның мақсаты	Баланың күнделікті тұрмыстағы тәуелсіздігін дамыту, практикалық дағдылар мен біліктерді қалыптастыру	-
Негізгі міндеттері	1. Негізгі дағдыларды қалыптастыру және оларды күнделікті өмірге енгізу 2. Тәуелсіз әрекет тәжірибесін қалыптастыру, жинау және қолдану	-
Іс-әрекеті	Тамақтану кезінде ас құралдарын өздігінен қолдану	-
Қысқаша сипаттама	- Жалпы білім қоры төмен- Сөздік қоры шектеулі, сөйлеу үлгілік- Назар аудару тұрақты, ұзақ жұмыс кезінде шаршайды- Ұсақ және жалпы моторикада кемшіліктер бар	Диагностика нәтижелері
Тұрмыстық дағдылар	- Жуыну, тіс тазалау, тамақ алдында және кейін қол жуу- Төменгі іш киімді ауыстыруда көмек қажет- Ас құралдарын (қасық, шанышқы) қолдануда нұсқау қажет	Нұсқау, бақылау
Жеке гигиена құралдары	- Полотенце, тіс щеткасы, паста, мыло – қолданылады- Шампуньді өздігінен қолдану қиын	Бақылау, нұсқау
Ұсақ моториканы дамыту	- Дәндермен және макаронмен ойындар (сұрыптау, аудару, іздеу)- Пластилин, тұзды қамыр, кинетикалық құм, полимерлі балшықпен ойындар- Мозаика және липучкалар	Ойын, жаттығу
Ас құралдарымен ойындар	- Түрлі көлемдегі қасықтармен және ыдыстармен ойын: толтыру, төгу, араластыру- Қиялдағы ойын кезінде ас құралдарын қолдануды ынталандыру (қуыршаққа тамақ беру)- Пластилин мен пластикалық ас құралдарымен ойын: кесу, тесу, ауыстыру	Ойын, ынталандыру, жетон жүйесі
Отбасымен жұмыс	- Ата-аналарға оқыту сабақтары- Жетон жүйесін үйрету- Үйде қолдау көрсету	Оқыту, консультация, ынталандыру

Қорытынды

Қорытындылай келе, аутистік спектрі бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыру – күрделі әрі көпқырлы педагогикалық үдеріс. Бұл дағдылар баланың дербестігін арттырып, әлеуметтік ортаға бейімделуіне және болашақта қоғамда толыққанды өмір сүруіне негіз болады.

Невербальді нұсқаулар АСБ бар балалардың қабылдау ерекшеліктеріне барынша сәйкес келетін тиімді педагогикалық құрал болып табылады. Визуалды және әрекеттік қолдауларды жүйелі түрде қолдану балалардың өзін-өзі күту дағдыларын саналы әрі тұрақты меңгеруіне, қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін жақсартуға және тәуелсіздігін арттыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларын қалыптастыруда балалардың жеке ерекшеліктері мен олардың әлеуметтік-қоршаған ортаға бейімделу деңгейінің маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Әсіресе, аутизм спектрінің бұзылысы бар балалар үшін дағдыларды меңгеру процесі күрделі және арнайы түзетуші қолдауды талап етеді.

Өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамыту тек балалардың тәуелсіздігін арттырып қана қоймай, олардың әлеуметтік бейімделуіне, сенсорлық және моторлық дағдыларын жетілдіруіне ықпал етеді. Зерттеу барысында диагностикалық әдістемелерді қолдану арқылы әр баланың дағдыларының деңгейі анықталып, жеке түзетуші бағдарлама әзірленді. Жеке түзетуші бағдарламаны әзірлеу барысында мінез-құлық терапиясының тәсілдері тиімді болып, практикалық дағдыларды қалыптастыруда нақты нұсқаулар, мотивациялық стимулдар және отбасының қатысуы шешуші рөл атқаратыны анықталды. Осыған сүйене отырып, зерттеу мынадай қорытындыларды береді:

Өзін-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамытуға бағытталған жеке түзетуші бағдарламалар балалардың тәуелсіздігін арттыруда маңызды құрал болып табылады.

Бағдарламаны құруда әр баланың жеке ерекшеліктері, дамудың нақты деңгейі және әлеуметтік ортадағы жағдай ескерілуі қажет.

Аутизм спектрі бұзылысы бар балалармен жұмыс барысында невербальді нұсқаулар мен визуалды қолдаудың рөлі ерекше маңызды.

Алынған нәтижелер педагогтар мен психологтарға практикалық ұсыныстар беріп, болашақта баланың тәуелсіз өміріне дайындықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осылайша, невербальді нұсқауларды мақсатты әрі жүйелі қолдану аутистік спектрі бұзылған мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің маңызды бағыты болып табылады және инклюзивті білім беру жағдайында олардың табысты әлеуметтенуіне жағдай жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Евтушенко И.В., Ильина К.Д. Технология развития навыков самообслуживания у дошкольников с расстройствами аутистического спектра // Международный студенческий научный вестник. 2017. № 5. ;URL: <https://eduherald.ru/ru/article/view?id=17338> (дата обращения: 21.11.2025).
2. Бейкер, Б. Л. Путь к независимости: обучение детей особенностями развития бытовым навыкам / Б. Л. Бейкер, А. Д. Брайтман. — М.: Теревинф, 2000.
3. Лебединская, К. С. Диагностическая карта. Исследование ребенка первых двух лет жизни при предположении у него раннего детского аутизма / Диагностика раннего детского аутизма / К. С. Лебединская, О. С. Никольская. — М.: Просвещение, 1991.
4. Никольская, О.С. Психологическая классификация детского аутизма. / О. С. Никольская // Альманах №18 "Детский аутизм: пути понимания и помощи". — ФГНУ «Институт коррекционной педагогики» Российской академии образования, Москва, 2014
5. Ильина К.Д., Евтушенко И.В. Особенности формирования навыков самообслуживания у дошкольников с расстройствами аутистического спектра // Научное обозрение. Педагогические науки. — 2017. — № 6-2. — С. 246-260
6. Seaman R.L., Cannella-Malone H.I. Vocational skills interventions for adults with autism spectrum disorder: A review of the literature. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 2016, vol. 28, no. 3. Pp. 479-494.
7. Trembath, D., Iacono, T., Lyon, K., & West, D. (2015). Assessing the implementation and effectiveness of visual supports in the classroom for children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(7), 782-796.
8. Charlop-Christy, M. H., Le, L., & Freeman, K. A. (2002). A comparison of video modeling with in vivo modeling for teaching children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32(2), 143–152. doi:10.1023/A:1005635326276
9. Drüsedau, L.L., Götz, A., Kleine Büning, L. et al. Tübinger Training for Autism Spectrum Disorders (TüTASS): a structured group intervention on selfperception and social skills of children with autism spectrum disorder (ASD). *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci* (2023). — URL: <https://doi.org/10.1007/s00406-022-01537-y>
10. Формирование навыков самообслуживания на занятиях и дома / Моржина Е. В. — М.: Теревинф, 2012